

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

Статтю присвячено аналізу проблеми розвитку морально-етичних характерологічних якостей педагога як головного фактору підвищення ефективності педагогічного впливу. Розглянуто ряд невротичних рис особистості, які перешкоджають педагогічній творчості. Окреслено напрямни психокорекційної роботи з педагогами.

Ключові слова: моральна сфера особистості, характерологічна культура, провідні характерологічні тенденції, невротичні особистісні риси, психокорекція.

Проблема формування морально-етичних якостей педагога завжди цікавила багатьох дослідників педагогічної творчості, оскільки оптимальна передача знань і формування гармонійної особистості учня можливі лише на основі встановлення довірливих високоморальних стосунків між педагогом та учнем. Крім того, на ранніх етапах особистісного розвитку (в період дошкільного та молодшого шкільного віку) дитина у більшості випадків будує свою поведінку, підсвідомо наслідуючи морально-поведінкові стереотипи вихователя.

Останнім часом у науково-психологічній літературі з'явилось досить багато публікацій стосовно необхідності креативізації педагогічного процесу, розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів. Проте, моральні аспекти педагогічної творчості часто-густо залишаються "поза кадром" наукової проблематики. Слід зазначити, що саме моральність педагога відіграє вирішальну роль у педагогічній творчості, оскільки, як зазначає М.Й.Боришевський, діяльність, яка не одухотворена моральним сенсом, стає соціально небезпечною, завдаючи шкоди самій людині, оточуючим та суспільству в цілому [4].

Предметом педагогічної діяльності виступає безпосередньо особистість учня (студента), тому педагогічний вплив має бути спрямованим на її конструктивний, передусім, моральний розвиток. Звідси можемо заключити, що особистісне становлення на усіх етапах життєвого шляху людини має спиратися на розвиток її моральної сфери, яка обумовлює певні особливості характеру дитини (чесність, безкорисливість, альтруїзм тощо). Тому професійна творчість педагога завжди має спиратися на морально-етичне підґрунтя, яке забезпечує конструктивність міжособистісних стосунків і сприяє формуванню духовно-моральних ціннісних

орієнтирів підростаючої особистості.

Отже, вихідним теоретичним положенням у вирішенні нами проблеми креативізації професійної діяльності педагога шляхом оптимізації його особистісного розвитку є думка В.А.Сухомлинського, що підвищення культури особистості не може здійснюватися без моральної "насиченості" змісту освіти.

Також слід зазначити, що без серйозного духовно-морального удосконалення особистості самого вчителя жодна "психологічна технологія" сама по собі не принесе користі, оскільки свідомість людини, що заклопотана дріб'язковими егоїстичними бажаннями, спрямована на вирішення, передусім, власних проблем (психологічних, прагматичних тощо). Проте, педагогічна творчість вимагає самовідданого служіння іншим, яке неможливо, якщо педагог не здатний втілювати у своєму житті вічні духовно-моральні цінності і власним життям надавати наочний приклад високоморальної поведінки.

І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Г.І.Онищенко, З.К.Столиця та інші розглядають проблему морального становлення особистості в аспекті розвитку моральної свідомості, що спирається на певну систему моральних цінностей [1, 3, 5, 9]. Моральне становлення має певні стадії й обумовлюється розвитком моральної сфери шляхом засвоєння морально-етичних цінностей, що відбувається в три етапи: *когнітивний* (усвідомлення моральних норм, законів моралі), *емоційно-оцінювальний* етап (формування моральних оцінок, моральних ставлень до дійсності, здатності до розрізнення добра й зла) і *поведінковий* (розвиток навичок моральної поведінки, здатності до морального вибору, моральних вчинків, набуття моральних рис характеру. Таким чином, відбувається складний процес засвоєння моральної норми, доки вона не перетвориться у значущий мотив, а згодом й в особистісну цінність і характерологічну рису, яка виконує функцію детермінації моральної поведінки [2].

Неузгодженість змісту ціннісної системи на означених рівнях (диспозиційно-поведінкова розбіжність) сприяє порушенню ціннісної регуляції життєдіяльності людини [8]. Тобто мова йде про феномен, коли педагог дуже творчо і красномовно говорить про моральні цінності, демонструючи у повсякденному житті моральну некомпетентність, байдужість, неповажність до

оточуючих, егоїзм та інші аморальні прояви. Саме така психологічна вада (диспозиційно-поведінкова розбіжність) є найбільш поширеною серед сучасних педагогів. Тобто дитина спостерігає неузгодженість між тим, що вчитель говорить і тим, як він себе поводить, що, у свою чергу, сприяє формуванню неусвідомленої дитячої непослідовності й неконгруентності як невротичних рис характеру.

В нашому дослідженні ми визначаємо поняття “характер” як набір стійких особистісних тенденцій, які проявляються у поведінці людини у вигляді певних характерологічних рис, що сформувалися в результаті засвоєння цінностей культури. Ще давньогрецьки філософи вважали, що характер людини визначає її долю.

Ми розглядаємо категорію “характерологічна культура” особистості як еквівалент поняття “культура характеру”, яка означає увсвідомленість, конструктивність, узгодженість, характерологічних рис, ціннісне ставлення до моральних якостей (чесності, доброчинності, поваги до людей, совісності, альтруїзму, відповідальності, працьовитості, організованості), що забезпечує сформованість моральних ставлень людини до дійсності, адекватність її поведінки та високий рівень життєтворчості особистості. Це, безумовно, позитивно впливає на характер професійної, зокрема, педагогічної діяльності, оскільки гармонізує міжособистісні взаєностосунки і надає учневі наочний приклад моральної поведінки та належний напрямок особистісного розвитку.

Безперечно, педагог, як кожна людина, має певні негативні особистісні риси і пов’язані з ними психологічні проблеми, але за умови постійного усвідомлення вад власного характеру та прагнення до морального самоудосконалення він набуває досвіду роботи над собою, виробляє оптимальні для нього засоби компенсації та самоактуалізації.

Отже, *характер є потенційною передумовою особистісного розвитку*, який може бути як конструктивним, так і деструктивним. Негативний (невротичний) особистісний розвиток проявляється у формуванні *невротичного характеру*, який виступає як сукупність *стійких невротичних тенденцій* і є альтернативою характерологічної культури особистості.

Нами розроблено *структуру характерологічної культури*, яка має три компоненти: *духовно-моральний, емоційно-вольовий та морально-комунікативний*.

Кожний з цих компонентів має певне змістове наповнення (сукупність окремих характерологічних рис) і може мати різну ступінь сформованості (в залежності від ступеню засвоєння і актуалізації у житті конструктивних цінностей і формуванні відповідних характерологічних рис особистості).

Основним компонентом характерологічної культури є *духовно-моральний*, який спирається на духовно-моральні цінності (добродійність, повагу до людей, совісність, альтруїзм), які згодом стають характерологічними рисами людини. Як зазначалось вище, якщо моральні цінності, які тільки декларуються вчителем, але не є його характерологічними рисами, то такий вчитель не здатен до здійснення ефективного педагогічного впливу на формування особистості учня, оскільки його слова не підкріплюються живим прикладом конкретних морально-поведінкових дій та вчинків.

Наступними рисами характеру, які забезпечують втілення духовно-моральних цінностей у життя, виступають розвинутий самоконтроль, організованість, працьовитість, цілеспрямованість, які ми можемо віднести до *емоційно-вольового* компоненту характерологічної культури особистості. Даний блок якостей як стійких емоційно-вольових тенденцій дозволяє людині здійснювати моральну регуляцію власної поведінки.

Третій блок якостей педагога, які допомагають йому творчо реалізовувати моральні цінності у спілкуванні з учнями є *морально-комунікативні* риси (щирість, довіра, уважність, гнучкість, поступливість, послідовність, емпатійність). На відміну від суто комунікативних якостей (комунікабельності, товариськості, толерантності), *морально-комунікативні* характерологічні якості дозволяють здійснювати не просто спілкування, а *моральне* спілкування, яке являє собою якісно новий рівень міжособистісних комунікацій, що базується на безумовному визнанні цінності іншої особистості й спрямоване на її моральне піднесення.

Ці компоненти тісно пов'язані між собою та взаємообумовлюють один одного. В якості *базисного* (провідного) компонента ми розглядаємо *духовно-моральний*, оскільки педагогічна діяльність, що не одухотворена моральним змістом, втрачає позитивний сенс і є засобом лише прагматичного самоствердження педагога. Отже,

уховно-моральні цінності детермінують не тільки нижчі рівні структури особистості, а й визначають вектор загального особистісного розвитку.

Оскільки сьогодні в психологічній науці відсутня єдина концепція щодо чітких критеріїв норми розвитку особистості, нами була розроблена система дихотомічних критеріїв сформованості (або несформованості) компонентів характерологічної культури, на яку ми спиралися в даному дослідженні. Для зручності інтерпретації особливостей та ступеню сформованості кожного з компонентів у якості складових було визначено по 8 характерологічних рис (табл. 1).

Табл. 1

Система дихотомічних критеріїв розвитку характерологічної культури

Компоненти характерологічної культури	Конструктивні критерії (свідчать про сформованість певного компоненту характерологічної культури)	Деструктивні критерії (свідчать про несформованість певного компоненту характерологічної культури)
<i>Духовно-моральний</i>	Засвоєння моральних принципів	Незасвоєння моральних принципів
	Сформованість ціннісно-моральних ставлень до дійсності	Несформованість ціннісно-моральних ставлень до дійсності
	Здатність до морального вибору	Нездатність до морального вибору
	Відповідальність	Безвідповідальність
	Уважність до людей	Неуважність до людей
	Повага до людей	Неповага до людей
	Чесність	Малодушність
	Безкорисливість	Користолюбство
	Совісність	Безсовісність
<i>Емоційно-вольовий</i>	Альтруїзм	Егоїзм
	Розвинутий самоконтроль поведінки	Відсутність самоконтролю поведінки
	Емоційна стійкість	Емоційна нестійкість
	Оптимальний рівень психічної напруги	Надто високий або надто низький рівень психічної напруги
	Організованість	Неорганізованість
	Внутрішній локус контролю	Зовнішній локус контролю
	Послідовність	Імпульсивність
<i>Морально-комунікативний</i>	Сміливість	Боязкість
	Афіліативність	Відчуженість
	Симпатія до людей	Ворожість до людей
	Щирість	Підозрілість
	Довіра до людей	Недовіра до людей
	Емпатія	Байдужість
	Поступливість	Упертість
	Дипломатичність	Нетактовність
Креативність	Консерватизм	

Показниками розвитку духовно-морального компонента характерологічної

культури особистості є: високий рівень засвоєння моральних принципів, сформованість моральних ставлень до дійсності, здатність людини до морального вибору, наявність моральних рис характеру (відповідальності, уважності й поваги до людей, чесності, безкорисливості, совісності, альтруїзму).

Критеріями сформованості емоційно-вольового компонента характерологічної культури виступають такі вольові риси як: розвинутий самоконтроль поведінки, емоційна стійкість, оптимальний рівень психічної напруги, внутрішній локус контролю, організованість, послідовність у діях, сміливість.

Показниками розвитку морально-комунікативного компонента характерологічної культури є такі риси характеру як: афіліативність, дипломатичність, креативність (гнучкість) у спілкуванні, симпатія, довіра до людей, щирість, емпатія, поступливість.

Виходячи з особистісного, ціннісно-рефлексивно-креативного підходу, запропонованого В.В.Рибалкою, кожний з компонентів характерологічної культури може функціонувати на трьох рівнях: *рефлексивному*, *ціннісному* та *креативному* [7].

На *рефлексивному* рівні відбувається усвідомлення людиною у собі певних характерологічних рис. На *ціннісному* рівні людина починає свідомо оцінювати конструктивні характерологічні риси як значущі для себе характеристики, до яких вона має прагнути у своєму самовихованні. На *креативному* рівні означені характерологічні риси як багаторазово повторювані тенденції виступають показниками актуалізації в поведінці моральних цінностей.

Тобто, повноцінний особистісний розвиток педагога має відбуватися завдяки формуванню означених вище морально-психологічних якостей як стійких особистісних тенденцій шляхом поступового засвоєння людиною відповідних цінностей на рефлексивному, ціннісному та творчому рівнях.

Спочатку людина має *усвідомити* необхідність самовиховання в собі певних (наприклад, моральних) рис, потім сформувати *ціннісно-моральне ставлення* до себе, до людей, до праці і явищ дійсності і, нарешті, навчитись *творчо використовувати* в своєму житті навички здійснення морального вибору, моральних вчинків, завдяки чому відбувається не тільки оптимізація міжособистісного спілкування, а й підвищення загального рівня психологічної

культури та особистісного функціонування вчителя.

Відповідно до визначених показників кожного з компонентів характерологічної культури особистості нами був розроблений комплекс методів психодіагностики.

Батарей методичних засобів має три блоки:

1. Дослідження особливостей рефлексивного рівня компонентів характерологічної культури особистості (авторська анкета "Культурно-характерологічна освідченість" і модифікована відповідно до завдань методика "Незакінчені речення").

2. Дослідження особливостей ціннісного рівня компонентів характерологічної культури особистості (модифікована методика М.Рокича, тест "Макіавеллізма" Ф.Гайз і модифікована методика "Незакінчені речення").

3. Дослідження особливостей креативного рівня компонентів характерологічної культури особистості (авторські методики "Моральні якості", "Проблемні ситуації", опитувальник С.Г.Москвичова та 16 PF Р.Кеттела.).

Знання змісту й особливостей розвитку кожного з компонентів на рефлексивному, ціннісному та креативному рівнях дозволяє визначати характер особистості, психологічні чинники її розвитку, а також зрозуміти сутність механізмів психологічної компенсації у разі виникнення психологічних або професійних проблем у діяльності педагога.

Слід пам'ятати, що чинником зниження ефективності навчального процесу унаслідок порушення стосунків між учнем та вчителем є наявність невротичних рис педагога, які загострюють міжособистісні конфлікти і підсвідомо викликають невротичний розвиток особистості учня.

Такі характерологічні якості як безвідповідальність, нездатність до морального вибору, неповага до людей, нещирість, малодушність, безсовісність, егоїзм, відсутність самоконтролю, емоційна нестійкість, надто висока тривожність, зовнішній локус контролю, неорганізованість, імпульсивність, непослідовність у діях, пасивність у спілкуванні, ригідність, ворожість, недовіра до людей, впертість тощо є невротичними рисами характеру (наслідком деструктивного – невротичного

або психотичного – розвитку особистості) і одночасно чинниками спотворення стилю професійної діяльності та якості особистісного функціонування педагога, а також факторами порушення взаємостосунків з учнями і виникнення психологічних та професійних проблем.

Якщо у педагога нерозвинутий духовно-моральний компонент характерологічної культури (тобто особистість відрізняється егоїстичністю, неповажністю до учнів, малодушністю, безвідповідальністю, нещирістю, не може зробити моральний вибір і визнати своїх помилок) то, скоріш за все, у цього вчителя превалює істеричний або імпульсивний невротичний характер, який спотворює його стиль професійної діяльності та взаємостосунки з учнями.

Якщо педагог має вади емоційно-вольового компоненту характерологічної культури (відсутність самоконтролю, емоційну нестійкість, виражену психічну напругу (тривожність, фрустрацію), неорганізованість, імпульсивність, некеровану агресивність, непослідовність у діях), то маємо справу з людиною, схильною до імпульсивного невротичного характеру, який знижує ефективність педагогічної діяльності.

Несформованість морально-комунікативного компоненту проявляється у пасивності у спілкуванні, відстороненості, ворожості, недовірі людям, байдужості, впертості, що також є передумовою педагогічно-професійної непридатності.

Формувальна частина нашого дослідження базується на розробці та застосуванні комплексного тренінгу розвитку характерологічної культури, котрий передбачає поєднання таких методів: бесіди, диспути, самоаналіз, психодіагностика з повідомленням результатів тестування, рольові ігри, рефлексія отриманого досвіду.

Методика проведення психологічного тренінгу розвитку характерологічної культури розрахована на 4 заняття по 2 академічних години.

Експериментальною роботою було охоплено 10 педагогічних працівників київського професійного ліцею транспорту.

Функція психолога у процесі формування психологічної культури педагогічних працівників полягає у створенні психологічних умов для усвідомлення людиною необхідності самовиховання позитивних характерологічних

рис. Щоб забезпечити умови здорового розвитку характерологічної культури особистості, необхідний певний еталон, нормативна система морально-ціннісних координат. Моральні уявлення виступають як передумова розвитку рефлексії. Спираючись на моральні поняття й оцінку поведінки інших людей, особистість переходить до самооцінки своєї поведінки, якостей, учинків.

Формування кожного з компонентів характерологічної культури відбувається поетапно. Оскільки провідним компонентом характерологічної культури є духовно-моральний, ми вважаємо за доцільне починати формування характерологічної культури особистості педагога саме з цього компонента.

На *рефлексивному* етапі людина (навіть доросла) має усвідомити важливі духовно-моральні поведінкові норми і правила. Сьогодні в нашому суспільстві, на жаль, відсутня цілісна система духовно-морального виховання (сприяння засвоєнню духовно-моральних цінностей у супереч деструктивному впливу прагматичної спрямованості сучасної масової культури). У спільній з психологом психотренінговій діяльності відбувається розширення уявлень про моральні якості, моральні норми у міжособистісних стосунків (формується моральна освідченість особистості). На етапі активного розвитку рефлексії відбувається усвідомлення і присвоєння людиною моральних норм і правил як власних еталонів поведінки. Складається адекватне уявлення про себе, формується поведінкова компетентність, яка згодом дозволяє конструктивно діяти в ситуаціях морального вибору, вирішувати психологічні проблеми. Психологічними умовами формування здатності до рефлексії людини є співробітництво з членами психотренінгової групи у сюжетно-рольових іграх, що допомагає усвідомити й осмислити межі власних дій в умовах координації позиції кожного учасника.

На наступному (*ціннісному*) етапі перед психологом стає завдання сприяння формуванню у педагога моральної мотивації, розвитку моральних *ставлень* до себе, до людей, до праці і явищ дійсності. Це може здійснюватись за допомогою таких форм роботи як диспути на актуальну тематику морального змісту, обговорення актуальних психологічних проблем з акцентом на духовно-моральних аспектах міжособистісних стосунків. При формуванні стійкого морального мотиву рефлексія починає

регулювати спрямованість бажань людини. Усвідомлення того, "що це погано для когось" або "це добре тільки для мене" стимулює особистість змінювати бажання в інтересах інших.

На *креативному* етапі роль психолога спрямована на організацію спеціальних форм апробації та закріплення учасниками тренінгу навичок моральної поведінки. Прагнення людини діяти, орієнтуючись на модель моральної поведінки, закріплюється при багаторазовому повторенні у реальних та спеціально змодельованих ситуаціях (цьому сприяють проблемні ситуації, які актуалізують особистісні ресурси щодо здійснення морального вибору, морально-вольових вчинків).

В ході формувального експерименту ми отримали такі основні результати:

а) ступінь самоусвідомлення педагогічними працівниками власних характерологічних рис з досить низького рівня змістилася на середній;

б) почався процес формування позитивного ставлення педагогічних працівників до самовиховання власного характеру як до ефективного засобу особистісного зростання, набуття психологічної культури та гармонізації стосунків з оточуючими.

Аналіз результатів дослідження дозволив зробити такі **висновки**.

1. Базовий рівень характерологічної культури педагогічних працівників ПТНЗ є досить низьким, що проявляється у відсутності рефлексії щодо власних рис характеру, невмінні їх творчо реалізовувати у стосунках з оточуючими, унаслідок психологічної ригідності (більшість педагогічних працівників, зокрема, майстрів виробничого навчання, діють переважно за стереотипами поведінки, які не є конструктивними).

2. В процесі тренінгу більшість учасників виявились зорієнтованими на розуміння власних рис характеру. Активізація пізнавальних мотивів відбувалася завдяки використанню психодіагностики з повідомленням результатів тестування у конфіденційній формі.

3. Після проведення тренінгу розвитку характерологічної культури учасники тренінгової групи з'ясували, що самовиховання позитивних рис характеру є важливим

фактором у процесі особистісного розвитку та професійно-педагогічній діяльності.

4. Розвитку мотивації морального самовиховання учасників сприяло використання методів самоаналізу, спонукання до здійснення морального вибору, що відбувалося в ігровій формі.

5. В той же час виявилась певна обмеженість даної методики у разі застосування її до педагогічних працівників певної вікової категорії (старших ніж 50 років), оскільки стійка сформованість характерологічних рис та життєвих позицій не дозволяє людині гнучко та швидко змінювати усталені стереотипи мислення і поведінки.

6. Теоретичні узагальнення та емпіричні дані дають можливість зробити висновок, що розроблений і експериментально апробований нами тренінг з формування характерологічної культури сприяє розвитку таких позитивних рис характеру як симпатія, уважність, повага до людей, чесність, безкорисливість, совісність, які виступають основою побудови конструктивних міжособистісних взаємин з оточуючими, зокрема, зі студентами. Це дозволяє рекомендувати його як засіб розвитку характерологічної культури педагогічних працівників.

Спираючись на результати дослідження, було розроблено систему методичних рекомендацій для практичних психологів навчальних закладів, які базуються на теоретико-практичних положеннях дослідження закономірностей розвитку характерологічної культури особистості. Методичні рекомендації розкривають основні напрями роботи з педагогами та майстрами виробничого навчання, що сприяють розвитку характерологічної культури як складової загальнопсихологічної культури.

Основними напрямками психологічної роботи з педагогами є: *психодіагностичний* (діагностика провідних характерологічних рис педагогічних працівників та ознайомлення їх з результатами психодіагностики); *культурно-освітній* (підвищення рівня морально-етичної просвіти педагогів); *психолого-екологічний* (формування дбайливого, ціннісного ставлення до внутрішнього світу інших людей, зокрема, учнів, колег, батьків); *мотиваційно-розвиваючий* (стимулювання мотивації особистісного розвитку); *психокорекційний* (психолого-

консультативна і психотерапевтична робота); *психолого-профілактичний* (профілактика невротизації та інших девіацій особистісного розвитку педагога). Для формування характерологічної культури педагогічних працівників доцільно використовувати як індивідуальні, так групові форми психолого-педагогічної роботи: психологічне консультування, тренінг, рольові ігри, творчі роздуми, диспути тощо.

Загальні висновки:

Засвоєння та актуалізація у житті духовно-моральних цінностей є основою особистісного розвитку педагога і підвищення ефективності його професійної діяльності.

Наявний рівень розвитку характерологічної культури педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів є досить низьким, що проявляється у нерозвинутості рефлексії щодо власних рис характеру, відсутності навичок творчого використання та розвитку певних моральних та емоційно-вольових характерологічних якостей.

Сприяти формуванню характерологічної культури може застосування комплексного тренінгу, котрий сполучає поєднання таких методів: бесіди, диспути, самоаналіз, психодіагностика з повідомленням результатів тестування, рольові ігри, рефлексія отриманого досвіду. Участь у згаданому тренінгу сприяє включенню до системи особистісних цінностей педагогів моральних цінностей (симпатії, довіри, уважності, поваги до людей, поступливості, чесності, безкорисливості, совісності, альтруїзму), які згодом стають характерологічними рисами і є основою для подальшого свідомого розвитку характерологічної культури особистості.

Розвиток характерологічної культури педагогічних працівників має спиратися на формування світогляду особистості в руслі незмінних духовно-моральних ціннісних орієнтирів, що надають можливість людині спрямовувати своє життя в русло духовного розвитку, підносячи себе з рівня відтворення життєдіяльності до рівня життєтворчості.

Список використаних джерел

1. *Бех І.Д.* Особистісно зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН МО України, 1998. – 204 с.
2. *Бех І.Д.* Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання / Заг.ред. О.В.Сухомлинська. – К., 1997. – С.8-11.
3. *Боршчевський М.Й.* Моральна саморегуляція поведінки особистості: Понятійний апарат. – К., 1993. – 19 с.

4. *Боршневський М.Й.* Залежність розвитку альтруїзму особистості від спрямованості її самосвідомості // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України.– К., 2000. – Вип. 20. Ч. 1. – С. 45-51.
5. *Онищенко Г.И.* Роль емоціонально-нравственных отношений в самоорганизации поведения подростков: Дисс. ... канд. психол. наук:19.00.07.–К., 1989.– 191 с.
6. *Павлик Н.В.* Ціннісні чинники невротизації клієнта сімейної консультації // Консультативна психологія і психотерапія // Актуальні проблеми психології / За ред. С.Д.Максименка, З.Г.Кісарчук. – К., 2003, Т. 3, Вип. 2.– С. 186-194.
7. *Рибалка В.В.* Особистісний рефлексивно-ціннісно-креативний підхід до розвитку психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти // Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти / Навч.-метод. посібник / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України: За ред. В.В.Рибалки.–К., 2005.–С. 30-42.
8. *Саморегуляция* и прогнозирование социального поведения личности / Под ред. В.А.Ядова. – Л.: Наука, 1979. – 264 с.
9. *Столица З.К.* Воспитание нравственности. – С.-Пб., 1903. – 193 с.
10. *Чеснокова И.И.* Проблема самосознания в психологии. – М.: Наука, 1977. – 144 с.

Павлык Н.В.

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГА

Статья посвящена анализу проблемы развития морально-этических характерологических качеств педагога как главного фактора повышения эффективности педагогической деятельности. Рассмотрено ряд невротических качеств личности, которые препятствуют педагогическому творчеству. Очерчено направления психокоррекционной работы с педагогами.

Ключевые слова: нравственная сфера личности, характерологическая культура, ведущие характерологические тенденции, невротические личностные черты, психокоррекция.

N.Pavlyk

MORALLY - ETHICAL BASES OF PERSONAL DEVELOPMENT OF THE TEACHER

The article is devoted to study of the problem of development of morally-ethical characterologic features of a teacher as primary factor of optimization a pedagogical activity. There were studied a neurotic personality features which hinders for pedagogical creativity. There were indicated directions of psychological correction with teachers.

Keywords: moral sphere of personality, characterologic culture, leading characterologic tendencies, neurotic personal features, of psychological correction.